

ملاحظات تأسیس بورس برق

حمیدرضا باقری

مدیر مرکز مطالعات اقتصادی بازار برق

قانونی تثبیت شده، سیستم حقوق مالکیت و وجود قراردادهایی با ضمانت اجرایی کافی از دیگر الزامات اجرایی بورس برق شناخته شده است. وجود تعداد کافی معامله گر، واسطه گر و مؤسسات مالی در کنار تولیدکنندگان و مشتریان جهت دستیابی به بازار کارآمد از مواردی است که مقامات دست اندر کار بایستی آن را مورد لحاظ قرار دهند. در اغلب کشورهای در حال توسعه دنیا یکی از موانع ایجاد بورسهای کالایی موفق فقدان زیرساختهای مناسب در زمینه های قانونی، حقوقی و فقهی، تکنولوژیهای اطلاعات و ... است. از طرفی باید به نکته دیگری هم اشاره کرد، بر اساس سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، فعالیت های تولید و توزیع برق که جزو انحصارات نبوده و در دست حاکمیت قرار نمی گیرند، به بخش خصوصی واگذار خواهند شد. در این راستا، تاکنون مقدمات واگذاری ۱۰ نیروگاه در کل کشور طی شده که در صورت انجام این واگذاریها در کنار صدور مجوزهای جدید برای واگذاری و احداث نیروگاهها، سهم بخش خصوصی از کل تولید نیروی برق کشور افزایش خواهد یافت. از طرف دیگر، در بخش توزیع نیز قانون استقلال شرکت های توزیع مصوب ۱۳۸۴، استقلال عمل این شرکتها از دولت را به رسمیت شناخته است. سهام این شرکتها در حال حاضر طبق قانون ۱۰۰ درصد در اختیار شرکت دولتی است، لیکن با توجه به سیاستهای کلی اصل ۴۴، این سهام نیز باید واگذار شود. در نتیجه می توان گفت که در آینده ای نزدیک، از میان تمامی عناصر حاضر در صنعت برق، تنها شرکت توانیر و شرکت های برق منطقه ای (به عنوان مالک خطوط انتقال) و شرکت مدیریت شبکه برق ایران دولتی باقی مانده و شرکت های توزیع و تولید نیروی برق به صورت سهامی عام اداره خواهند شد. این واقعیت، نوید رونق بیشتر برای هر گونه بازار متشکلی را می دهد که امکان گردهم آوردن این عناصر و ایجاد بازار را برای آنها فراهم کرده باشد. تکمیل فرآیند تجدید ساختار بازار برق (راه اندازی بورس برق به عنوان یکی از وظایف شرکت مدیریت شبکه برق ایران در اساسنامه این شرکت قید شده و به تأیید هیأت وزیران رسیده است). هر چند راه اندازی بورس برق وظیفه ای قانونی برای شرکت مدیریت شبکه برق ایران است اما عمده دلایل طراحی این وظیفه را می توان در منافع عمده ناشی از راه اندازی بورس برق جستجو کرد. از جمله مهمترین مزایای ناشی از راه اندازی بورس به مواردی همچون، کاهش هزینه های مبادله، پوشش ریسک، کشف قیمت، ضرورت پیوستن به بازار جهانی برق، افزایش رقابت در بازار از طریق امکان انتخاب بیشتر عناصر حاضر در بازار، گسترش و شفاف سازی اطلاعات بازار، استاندارد کردن قراردادهای و معاملات و فراهم نمودن یک منبع قیمتی برای بازار برق بر می گردد. باید توجه داشت که طراحی این بورس برای خلق مزایایی که گفته شد، بسیار پیچیده است. هم محصولات اولیه و هم محصولات ثانویه (مشتتقه) که اولی بازار نقدی برق و دومی بازار مالی برق را تعریف می کند، موضوعی چند وجهی است. توجه به این مسأله که محصولات مالی برق مورد معامله در بازارهای پیشرفته حداقل ۱۰ برابر قراردادهایی است که به تحویل فیزیکی منجر می شود، بیانگر اهمیت دقت در طراحی این بازارهاست. تقبل این دشواریها و پرداخت هزینه های طراحی بازار به لحاظ مزایای اقتصادی عمده ای است که بورس برق برای هر کشور به همراه می آورد.

بورس برق، بعنوان یک بورس کالایی، مکانی سازمان یافته و قانونمند است که در آن امکان انجام معاملات کالای برق و قراردادهای مالی برق وجود دارد. هم اکنون بیش از ۳۰ بورس برق به عنوان بورس های کالایی در کشورهای مختلف به ثبت رسیده است. برخی از این بورس های ایالتی، برخی ملی و برخی نیز پوشش دهنده یک منطقه شامل چند کشور است. در امریکا، کانادا و استرالیا، بورس های برق از ابتدا به صورت ایالتی تأسیس شده است، اگر چه دامنه فعالیت آنها لزوماً به همان ایالت محدود شده است. در اروپا، بورس های نوردپول و چندملیتی و سایر بورس های ملی است. در بورس، معاملات از طریق ساز و کار خاصی هدایت می شود تا اینکه رقابت مؤثر بین خریداران و فروشندگان کالا امکان پذیر شود. همچنین، تعداد زیادی خریدار و فروشنده در فضایی رقابتی حضور دارند و کلیه معاملات مطابق استانداردهای تعریف شده و تحت نظارت سازمان بورس انجام می گیرد. به عبارت دیگر بورس بازاری رقابتی است که در هر لحظه تعداد زیادی خریدار و فروشنده کالا در آن شرکت می کنند و قیمتها در یک فرآیند معاملات آزاد در تالار بورس تعیین می شود. در بورس برق خرید و فروش کالای برق می تواند به دو صورت انجام گیرد یعنی بازیگران می توانند معاملات خود را در قالب بازار نقدی یا بازار آتی که دو بازار مجزا اما مرتبط با یکدیگر است، انجام دهند. در بازار نقدی، کالای برق به صورت واقعی و فیزیکی در قیمت های توافق شده، مورد داد و ستد قرار می گیرد ولی در بازار آتی، قراردادهای آتی (نه خود کالای برق) توسط عناصر بورس و از طریق حراج دو طرفه مورد داد و ستد قرار می گیرند این نوع قراردادهای از آن جهت قرارداد آتی نام گذاری شده که بر اساس آنها تحویل یا دریافت مقدار مشخصی از کالای خاص در یک زمان معین تضمین می شود. ممکن است قراردادهای آتی منجر به تحویل کالا (برق) نشود و در اغلب موارد و در بازارهای مالی پیشرو دنیا در حدود ۹۰ درصد معاملات قراردادهای آتی به تسویه مالی منجر می شود و به عبارت صحیح تر در اینگونه موارد به اینگونه معاملات عنوان بورس بازی اطلاق

می شود. کار کردهای اساسی بازارهای آتی موجب ایجاد چنین بازارهایی در اغلب کشورها شده است و به همین دلیل به مرور بازارهای نقدی کالا به واسطه فراهم آوردن امکان داد و ستد قراردادهای آتی زمینه ساز ایجاد بازارهای آتی شدند. البته بایستی توجه داشت که دستیابی به کار کردهای اساسی بازارهای آتی کالا مستلزم پیش شرط هایی است که عدم تحقق آنها به عنوان مانعی در رسیدن به اهداف ایجاد بازارهای آتی محسوب می شوند. از مهمترین پیش شرط های لازم برای ایجاد بورس کالای برق می توان به چند مورد اشاره کرد. وجود یک بازار نقدی رقابتی با قیمت های شفاف برای کالای برق یکی از این محورهاست، یعنی اینکه درجه تمرکز در بازار نقدی نباید بالا باشد (بازار نقدی در انحصار تعداد کمی شرکت خصوصی یا دولتی نباشد). از سوی دیگر کالای برق باید به عنوان موضوع قرارداد معاملاتی تعریف شود و امکان تعریف معیارهای استاندارد کالای برق (وزن، حجم، شکل و ...) جهت خرید و فروش فراهم شود. وجود استانداردهای کیفی مورد قبول به منظور درجه بندی کالای برق، عدم وجود انحصار در بخش های تولید، عرضه و توزیع، امکان پیش بینی میزان تولید، عرضه و مصرف برق، و وجود ترتیبات نهادی، حقوقی و مقرراتی مناسب، ساختار